

Αναδημοσίευση από inclusivedemocracy.org

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μία έντονη προβολή του Κ. Καστοριάδη και του έργου του από διανοούμενους της ευρύτερης Αριστεράς, από δημοσιογραφικά συγκροτήματα, από εκδότες κ.λπ. Γίνονται συνέδρια, εκδίδονται βιβλία για τον Καστοριάδη και επετειακά αφιερώματα πολυσέλιδα. Πολλοί από τους μελετητές του έργου του και τους οπαδούς της Καστοριαδικής φιλοσοφίας θεωρούν τον Καστοριάδη ως έναν από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους του 20ού αιώνα. Όλη αυτή η κινητικότητα γύρω από τις ιδέες του Καστοριάδη μας έσπρωξε να γράψουμε το κείμενο αυτό, θέλοντας να παρουσιάσουμε σε γενικές γραμμές τις απόψεις μας σχετικά με τον Καστοριάδη και τις βασικές του ιδέες για κοινωνική αλλαγή και επανάσταση.

Θα χρειαζόταν σίγουρα πολύς χώρος για να αντιμετωπίσει κάποιος κριτικά τις πολιτικές ιδέες του ύστερου (του ώριμου) Καστοριάδη. Θα επικεντρώσω, λοιπόν, το ενδιαφέρον μου σε ένα βασικό κεντρικό, κατά τη γνώμη μου, σημείο της Καστοριαδικής πολιτικής φιλοσοφίας, προσπαθώντας να δω αντικειμενικά το όλον θέμα της βασικής του πολιτικής φιλοσοφίας.

Θεωρώ ότι ο Καστοριάδης στα κείμενα της ώριμης περιόδου της ζωής του διαπράττει ένα βασικό θεωρητικό λάθος και δεν είναι άλλωστε ο μόνος στις μέρες μας που θα διαπράξει αυτό το χοντρό λάθος. Πιστεύει και το διακηρύσσει σε κάθε δυνατή ευκαιρία, ότι το πρόβλημα για τη γενικευμένη κρίση των θεσμών και των αξιών, το πρόβλημα για τα κοινωνικά, περιβαλλοντικά και πολιτικά αδιέξοδα, δεν οφείλεται βασικά στο καπιταλιστικό σύστημα της οικονομίας της αγοράς και στις ελίτ που το στηρίζουν, αλλά οφείλεται στο σημερινό δυτικό άνθρωπο και στην ψυχοκοινωνική του οργάνωση. Επομένως, το κυρίαρχο σύστημα αθρώνεται και την ευθύνη για τα προβλήματα και αδιέξοδα αναλαμβάνει το καπιταλιστικό φαντασιακό των δυτικών. Δεν φταίει, λοιπόν, το κυρίαρχο σύστημα και η συγκέντρωση δύναμης και εξουσίας στα χέρια μιας μικρής μειονότητας για την πολυδιάστατη κρίση, αλλά η καπιταλιστική σκέψη, η συνείδηση και η αντιδραστική φαντασία των δυτικών που οδήγησαν στους σημερινούς θεσμούς.

Στις συνεντεύξεις του των τελευταίων ετών, πριν από το θάνατό του, δεν παραλείπει να εξαπολύει μύδρους εναντίον της ιδιώτευσης των πολλών εναντίον της κοινωνικής και πολιτικής ζωής στη Δύση και ενάντια στην οικολογική υποβάθμιση.

Οι φραστικές, όμως, αυτές ρουκέτες είναι περισσότερο για την τιμή των όπλων, επειδή όσο και αν ψάξετε στα κείμενα και στις συνεντεύξεις του ώριμου Καστοριάδη δεν θα βρείτε έναν συγκροτημένο πολιτικό στοχασμό, για το πώς δηλαδή θα μπορούσε να ανατραπεί η άθλια αυτή κατάσταση πραγμάτων, η γενικευμένη κρίση σε όλους τους τομείς της ατομικής και συλλογικής ζωής και στο περιβάλλον. Δεν υπάρχει στα κείμενα του Καστοριάδη κάποια πολιτική ανάλυση για την προοπτική μιας ριζοσπαστικής πολιτικοκοινωνικής εξέλιξης σε ένα όχι μακρινό μέλλον.

Σε κείμενα και σε συνεντεύξεις του, λοιπόν, των τελευταίων ετών τονίζει τα εξής περιγράφοντας τον σημερινό άνθρωπο:

«Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων, βεβαίως, προκάλεσε χαρά και πολλές ελπίδες στην αρχή, γρήγορα όμως ήρθε η τεράστια απογοήτευση (...) Την τετελεσμένη αποχαύνωση της Δύσης ερχόταν να τη συμπληρώσει η προβλέψιμη αποχαύνωση της Ανατολής».

«(...) Η βαρβαρότητα τώρα πλέον είναι κοντά μας, πλάι μας, ανάμεσά μας».

«Με την πολιτική απάθεια και το ιδεολογικό κενό που υπάρχει σήμερα, ένας οικολογικός κατακλυσμός θα οδηγούσε μάλλον σε κάποιο φασιστικό ή ολοκληρωτικό καθεστώς, παρά σε ένα δημοκρατικό ξύπνημα».

«Ο σημερινός δυτικός άνθρωπος □ συμπεριλαμβανομένου του Νεοέλληνα□ είναι, σε μια πρώτη προσέγγιση, ένα άτομο περιορισμένο στην καθαρά ιδιωτική του σφαίρα. Ενδιαφέρεται μόνο για το βιοτικό του επίπεδο. Προσπαθεί με τα διάφορα καταναλωτικά "αγαθά" να συγκαλύψει την έλλειψη κάθε νοήματος αναφορικά με τη ζωή και τη θνητότητά του. Χειραγωγείται από τους δήθεν πολιτικούς ή είναι τόσο αποκαρδιωμένος από την πολιτική κατάσταση, ώστε απέχει. Αποχαυνώνεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Χαζεύει τα σίριαλ και χάφτει, κατά το μάλλον ή ήττον, αυτά που του σερβίρουν ως "νέα" οι τηλεοπτικοί συνάδελφοί σας. Η σημερινή κοινωνία είναι μία κοινωνία τηλεκατανάλωσης με διπλή έννοια».

»Εκείνο που κυρίως καταναλώνουν σήμερα οι άνθρωποι είναι τη-λε-ό-ρα-ση. Και μέσα από την τηλεόραση καταναλώνουν, δι' αντιπροσώπου βέβαια, τη φαντασίωση μιας ζωής που θα ήταν λεφτά, σεξ, εξουσία και βία.

»Νομίζω ότι αυτό που συμβαίνει σήμερα στη Δύση είναι μία πρεμιέρα στην ιστορία της ανθρωπότητας. Πρώτη φορά, από όσα ξέρω, παρατηρούμε μία κοινωνία χωρίς αξίες, χωρίς νόρμες, χωρίς κατεύθυνση. Ούτε καν στην καπιταλιστική πρόοδο δεν πιστεύει πραγματικά πια κανείς».[1]

Και συνεχίζει κατακεραυνώνοντας τις σημερινές αξίες (που προφανώς δημιουργήθηκαν από μόνες τους χωρίς ανάμιξη της οικονομίας της αγοράς και της δυναμικής της που γέννησε την καταναλωτική κοινωνία και τις αξίες της!):

«(...) Αλλά αυτό το οποίο μπορεί να κάνει κάποιος, μπορεί να το κάνει μόνος του και τα όρια σ' αυτό που μπορεί να κάνει καθορίζονται όχι αυθαίρετα από μία κυβέρνηση, αλλά από όλο τον κόσμο και συμμετέχει και το ίδιο το άτομο στη ρύθμιση αυτών των ορίων. Αυτό είναι το βασικό όραμα και αυτό το όραμα πρέπει να συνοδεύεται από ένα άλλο, που ίσως είναι πιο δύσκολο να γίνει αποδεκτό, ότι πρέπει να εκθρονίσουμε από την οικονομία την παραγωγή και την κατανάλωση από την κεντρική θέση που έχουν σήμερα. Όσο οι άνθρωποι πιστεύουν ότι ο σκοπός της ζωής είναι σήμερα να αποκτήσουν μία καινούργια έγχρωμη τηλεόραση του χρόνου, δεν μπορεί να γίνει τίποτα. Γιατί ουδέποτε θα ενδιαφερθούν πραγματικά για τα κοινά, καθένας θα προσπαθήσει, όπως λένε στα σύγχρονα ελληνικά "να τα πιάσει" όσο γίνεται περισσότερο και αυτό είναι όλο. Αυτή η πορεία είναι όχι μόνον αντάξια των ανθρώπινων όντων, αλλά είναι και παράλογη και οδηγεί στην καταστροφή του πλανήτη (...) Συνεπώς χρειάζεται μία βασική αλλαγή στο τι οι άνθρωποι θεωρούν άξιο, τι θεωρούν σημαντικό και τι θεωρούν σκοπό της ζωής τους, για να μπορέσει να γίνει μία πραγματική αλλαγή».[2]

Προχωρώντας στη συνέχεια στη ταυτολογική διαπίστωση ότι «ο άνθρωπος» είναι υπάιτιος για τα δεινά του (οι ελίτ και τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα εξαφανίζονται από την εικόνα) και ότι επομένως, «ο άνθρωπος» και η «καταραμένη» φαντασία του είναι ο μεγαλύτερος εχθρός του εαυτού του και των ομοίων του, ενώ όσοι πιστεύουν ότι φταίει βασικά το εκάστοτε σύστημα διακυβέρνησης των ανθρώπων και κοινωνιών είναι βαθιά νυχτωμένοι κατά τον Καστοριάδη, γράφει:

«Η υπεράσπιση του ανθρώπου εναντίον του εαυτού του, αυτό είναι το ζήτημα. Ο

κυριότερος κίνδυνος για τον άνθρωπο είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Καμία φυσική καταστροφή δεν είναι ισάξια με τις καταστροφές, τις σφαγές, τα ολοκαυτώματα που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο ενάντια στον άνθρωπο. Σήμερα, ο άνθρωπος είναι ακόμη ή περισσότερο από ποτέ εχθρός του ανθρώπου, όχι μόνο επειδή συνεχίζει πιο πολύ από ποτέ να παραδίδεται σε μία σφαγή των ομοίων του, αλλά ακόμη επειδή προιόνιζει το κλαδί πάνω στο οποίο κάθεται: το περιβάλλον (...)[3].

Και καταλήγει με μια προτροπή για «αφύπνιση των ανθρώπων» που θυμίζει, στη γενικότητα της, τις ανάλογες ιερεμιάδες κατά του καταναλωτισμού «προοδευτικών» ιεροκηρύκων, Βουδιστών μοναχών κ.λπ. αν αντικατασταθεί η προτροπή να ξαναγίνουν πολιτικά ζώα με αυτήν ν' ανακαλύψουν τον Θεό ή τον εσωτερικό τους εαυτό κ.λπ.:

«(...) Αν πρόκειται να υπάρξει κάποιο καινούργιο ξεκίνημα της κοινωνίας, ασφαλώς αυτό το καινούργιο ξεκίνημα θα συμβαδίσει με μία αφύπνιση των ανθρώπων, οι οποίοι θα πάψουν να είναι καταναλωτικά ζώα και θα ξαναγίνουν πολιτικά ζώα, δηλαδή άνθρωποι που ενδιαφέρονται για τα κοινά, γιατί, όπως έλεγε και ο Αριστοτέλης, "είναι ικανοί να άρχουν και να άρχονται"». [4]

Παραθέσαμε αυτά τα αποσπάσματα του Καστοριάδη θέλοντας να παρουσιάσουμε συνοπτικά τις βασικές του πολιτικές ιδέες και τα οράματα, για το μετασχηματισμό των θεσμών της κοινωνίας. Στις αναλύσεις του γενικά δεν υπάρχει καμία αναφορά στο σύστημα οικονομίας της αγοράς και πώς θα μπορούσε να ανατραπεί σταδιακά για να ανοίξει ο δρόμος για τις επιθυμητές πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις. Ο Καστοριάδης πιστεύει ότι οι προσδοκώμενες πολιτικοοικονομικές εξελίξεις θα προέλθουν από το άτομο με την αλλαγή στάσης του στη ζωή και στη σκέψη. Ένα βασικό ερώτημα όμως είναι: Πώς θα μπορέσουν να ωριμάσουν οι άνθρωποι κάτω από τις δραματικές συνθήκες που ζουν στις μέρες μας, να αποκτήσουν ριζοσπαστική κοινωνική συνείδηση, και να αποφασίσουν να δράσουν ατομικά, αλλά προπάντων συλλογικά, πώς να αποκτήσουν οράματα, εκθρονίζοντας από την καθημερινότητά τους την κεντρική θέση που κατέχει σήμερα η παραγωγή και κατανάλωση αναρίθμητων περιττών και βλαπτικών προϊόντων, πώς να εγκαταλείψουν τις προσφιλείς συνήθειες και τους εθισμούς και εξαρτήσεις τους, να αρθούν στο ύψος των περιστάσεων και να πάρουν τη ζωή τους, την κοινωνία τους, την οικονομία και το περιβάλλον στα χέρια τους; Οι ιδέες αυτές του Καστοριάδη είναι απλώς ασκήσεις επί χάρτου, ευσεβείς πόθοι και όχι συγκροτημένος πολιτικός στοχασμός. Το ερώτημα αυτό που θέσαμε έχει μεγάλη σημασία και πρέπει να ερευνηθεί σε βάθος και να δοθούν τεκμηριωμένες απαντήσεις, από όλα τα προτάγματα της εποχής μας, που ευαγγελίζονται τη ριζική κοινωνική αλλαγή.

Εμείς, στο πρόταγμα της Π.Δ. έχουμε προχωρήσει προς την κατεύθυνση αυτή σε

ικανοποιητικό βαθμό. Δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι περισσότερο από ποτέ, το κυρίαρχο σύστημα στις μέρες μας, εξουσιάζει τη ζωή της συντριπτικής πλειονότητας των ανθρώπων που το στηρίζουν εξ ανάγκης με κάθε δυνατό τρόπο.

Το σύστημα έχει επινοήσει σωρεία περίτεχνων τρόπων, τεχνικών και μεθόδων, στο να υποδουλώνει το σώμα, το πνεύμα και τη φαντασία των ανθρώπων, να τους εξουσιάζει σε όλους τους τομείς της ζωής τους και να τους καθιστά υποχείρια και ενεργούμενά του. Ελάχιστοι άνθρωποι στις μέρες μας μπορούν να ξεφύγουν, κάτω από τις υπάρχουσες ασφυκτικές συνθήκες, από τη δεσποτεία και... γοητεία του κυρίαρχου συστήματος. Το καπιταλιστικό, λοιπόν, φαντασιακό δεν είναι θέμα προσωπικής επιλογής, δεν είναι θέμα ατομικής βούλησης, είναι κάτι που δημιουργείται σταδιακά από διάφορες ισχυρές, εξωτερικές επιρροές, προερχόμενες βασικά από το κυρίαρχο σύστημα και, βασικά, από την αλληλεπίδραση των θεσμών που το απαρτίζουν σε σχέση με την κυρίαρχη ιδεολογία των ελίτ που το «νομιμοποιεί» και με βάση την οποία κοινωνικοποιούνται τα άτομα

Ο Καστοριάδης αντί λοιπόν να αποκαλύψει τον αληθινό χαρακτήρα και τους απώτερους στόχους του κυρίαρχου συστήματος, που παγιδεύει και δελεάζει με αναρίθμητους τρόπους, καθιστώντας τους πολλούς πιόνια, ανδρείκελα και εξαρτήματα ενός εξανδραποδιστικού πελώριου μηχανισμού, απλώς μεταθέτει τις ελπίδες για ένα καλύτερο αύριο, σε μία άλλη εποχή που θα ξυπνήσουν οι άνθρωποι από μόνοι τους, από το λήθαργο της καλοπέρασης και τηλεθέασης και θα μπορέσουν στην πλειονότητά τους, να επιτύχουν τις κατάλληλες αλλαγές στην ψυχοκοινωνική τους οργάνωση, κάτι που θα ανοίξει το δρόμο για τις ριζικές εξελίξεις.

Ο Καστοριάδης γενικά παραβλέπει και αδιαφορεί για τους συστημικούς παράγοντες της κρίσης και επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στο φαντασιακό των ανθρώπων. Είναι γεγονός ότι από τότε που σταμάτησε την ομάδα «Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα» δεν ανακατεύθηκε πια στην πολιτική και απλώς έκανε αφηρημένες φιλοσοφικές αναλύσεις, οι οποίες δεν έχουν βέβαια σχέση με πολιτικό πρόταγμα (όπως αυτό που υποστήριζε ο Καστοριάδης τη δεκαετία του 1950).

Η επαναστατική πολιτική για τον ύστερο Καστοριάδη είναι η άρδην αλλαγή του κοινωνικού, καπιταλιστικού φαντασιακού μάγματος. Αλλά πώς θα μπορούσε άραγε να γίνει αυτό μέσα στα πλαίσια του συστήματος;

Ο Καστοριάδης ουσιαστικά διδάσκει ότι πρέπει να σταματήσουμε κάθε αγώνα εναντίον

αυτών που συγκεντρώνουν στα χέρια τους την πολιτική, οικονομική και γενικότερα την κοινωνική δύναμη και να ξεκινήσουμε ένα πολιτιστικό κίνημα για να διαυγάσουμε στην «κοινωνία» την ανάγκη να κατανοήσει ότι στην πραγματικότητα είναι κυρίαρχη, αλλά δεν το ξέρει και νομίζει ότι φταίνε οι ελίτ, το κράτος κ.λπ., ενώ βέβαια, σύμφωνα με τον Καστοριάδη φταίμε εμείς για το κατόντημά μας.

Αυτό βέβαια αποτελεί μία Καστοριαδική παραλλαγή της αντιδραστικής φιλελεύθερης θέσης, ότι για την φτώχεια του φταίει ο φτωχός και για την ανεργία του ο άνεργος! Και φταίμε εμείς γιατί τους θεσμούς μας, σύμφωνα με τον Καστοριάδη, εμείς τους κάνουμε σαν κοινωνία. Κανείς, όμως, δεν μας ρώτησε ποτέ για τους θεσμούς που έχουν επικρατήσει σήμερα.

Η επιχειρηματολογία αυτή του Καστοριάδη είναι απόρροια και αποτέλεσμα της βαθιάς ενασχόλησής του με την ψυχανάλυση που διέβρωσε πλήρως τη σκέψη του. Όπως λέγει ο Τάκης Φωτόπουλος:

Κατά τη γνώμη μου, η αναγωγή των θεσμών στο ριζικό φαντασιακό είναι εσφαλμένη τόσο επιστημολογικά όσο και οντολογικά —μολονότι όπως έχω αναπτύξει αλλού δεν υπάρχουν στεγανά μεταξύ επιστημολογίας και οντολογίας. Η θέση αυτή είναι εσφαλμένη επιστημολογικά, διότι ανάγει την ερμηνεία της κοινωνικής δυναμικής σε ένα ουσιαστικά κλειστό θεωρητικό σύστημα, την ψυχαναλυτική θεωρία, πράγμα που θεωρώ ασύμβατο με το πρόταγμα της αυτονομίας. (...) και οντολογικά εσφαλμένη, διότι ανάγει τους θεσμούς στο φαντασιακό μιας ταξικά αδιαφοροποίητης κοινωνίας, η οποία, στη πραγματικότητα, μόνο στην ιδεολογία των σημερινών ελίτ υπάρχει!». [5]

Η ψυχαναλυτική θεωρία διέστρεψε αναμφίβολα τη σκέψη του Καστοριάδη, τον απομάκρυνε από τις επαναστατικές του ιδέες του πρώιμου Καστοριάδη της ομάδας Σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα, θόλωσε τη ριζοσπαστική συνείδησή του και έχασε την αυτονομία του. Άρχισε στο εξής να τσαλαβουτά στα λιμνάζοντα νερά της ψυχαναλυτικής μυθολογίας, χάνοντας την επαφή του με την πραγματικότητα.

Ένα θαυμάσιο μυαλό απώλεσε τη δυνατότητα να σκέφτεται και να κρίνει ανεξάρτητα, αυτόνομα, έχοντας πλέον φορέσει τους παραμορφωτικούς φακούς της ψυχαναλυτικής ιδεοληψίας. Με την υιοθέτηση το 1970 της ψυχαναλυτικής θεωρίας, έπαψε να πιστεύει πια στον αγώνα ενάντια σε αυτούς που συγκεντρώνουν στα χέρια τους την πολιτική, οικονομική και κοινωνική δύναμη μιλώντας γενικά και αόριστα για την αλλαγή των αξιών της κοινωνίας,

όπως μιλούν άλλωστε όλοι σήμερα.

Όταν λοιπόν θέτουν στον Καστοριάδη σε κάποια τελευταία συνέντευξη[6] το κρίσιμο ερώτημα εάν είναι επαναστάτης, θα απαντήσει ότι η επανάσταση όπως εκείνος την εννοεί, σημαίνει το ριζικό μετασχηματισμό των θεσμών της κοινωνίας. Ως εδώ πάμε καλά και κανείς δεν θα είχε σ' αυτό αντιρρήσεις. Στη συνέχεια, όμως, επιχειρώντας ο Καστοριάδης να αναφερθεί στις προϋποθέσεις για μία επανάσταση των κοινωνικών θεσμών, θα αποφύγει μία οποιαδήποτε μνεία για το σύστημα οικονομίας της αγοράς και θα εκφραστεί γενικά και αόριστα για κάποιες αλλαγές που πρέπει να λάβουν χώρα στην ψυχοκοινωνική οργάνωση του δυτικού ανθρώπου, προκειμένου να υπάρξει η προσδοκώμενη επανάσταση. Δηλαδή, όπως διευκρινίζει ο Καστοριάδης, θα χρειαστεί να αλλάξει τη στάση που έχει για τη ζωή ο δυτικός άνθρωπος, δηλαδή να αλλάξει ριζικά το φαντασιακό του. Ο Καστοριάδης χρησιμοποιεί απλώς ψυχαναλυτικές έννοιες και θεωρίες, για να ερμηνεύσει την κοινωνική πραγματικότητα. Η σκέψη του κυριαρχείται βασικά από τις ψυχαναλυτικές του ιδέες και εμμονές. Το βασικό έργο του «Φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας», που κυκλοφόρησε το 1975, σηματοδοτεί την πλήρη στροφή του Καστοριάδη στην ψυχανάλυση, η οποία θα επηρεάσει όλη τη σκέψη του και θα τον οδηγήσει σε μία άλλη ερμηνεία της πολιτικής και κοινωνικής ζωής του ανθρώπου.

«(...) Το 1970 (...) στρέφεται στην ψυχανάλυση, μάλιστα εργάζεται και ως ψυχαναλυτής ο ίδιος από το 1974 και γίνεται μέλος της επονομαζόμενης Τετάρτης Ομάδας ενός κινήματος διαφωνούντων της σχολής του Λακάν. (...) Αυτή η στροφή προς την ψυχανάλυση χαρακτηρίζει πλέον το σύνολο της σκέψης του, πράγμα το οποίο τον οδηγεί σε μία καινούργια φιλοσοφική κατανόηση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής του ανθρώπου, η οποία αποτυπώνεται στο κλασικό πλέον έργο του «Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας». Κεντρική θέση στη σκέψη του αποκτά η έννοια του φαντασιακού, το οποίο θεωρεί το θεμέλιο στοιχείο της ανθρώπινης δημιουργίας».[7]

Για μας το... θεμέλιο αυτό της Καστοριαδικής σκέψης είναι σαθρό και αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα του όλου οικοδομήματος. Το συναπάντημα με την ψυχανάλυση στάθηκε, πιστεύω, μοιραίο, στην όλη φιλοσοφική πορεία του στοχαστή Καστοριάδη και τίναξε στον αέρα τη συνολική του προσπάθεια ως στοχαστή και κοινωνικού επαναστάτη. Κινήθηκε πια στο ασταθές, σαθρό, ολισθηρό έδαφος της ψυχανάλυσης.

Όπως εύστοχα παρατηρήθηκε σε μια πρόσφατη διαδικτυακή ανταλλαγή υποστηρικτών της Περιεκτικής Δημοκρατίας με Καστοριαδικούς, στη πραγματικότητα, η ανθρώπινη φαντασία (και όχι το καστοριαδικό φαντασιακό και οι ψυχαναλυτικές του βάσεις που είναι άκρως αμφισβητούμενα) δεν σχηματίζεται ποτέ ανεξάρτητα από τους θεσμούς, αλλά σε

συνάρτηση με αυτούς. Δεν ξυπνάει κάποια μέρα "η κοινωνία" και λέει "ας αλλάξουμε το σύστημα" ούτε καμιά επανάσταση έγινε ποτέ έτσι. Κάποιες κοινωνικές τάξεις επαναστάτησαν εναντίον κάποιων άλλων για τους θεσμούς που οι δεύτερες είχαν επιβάλλει, και από τους οποίους οι προνομιούχες εκάστοτε τάξεις αποκόμιζαν τεράστια οφέλη (πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά κ.λπ.) σε βάρος των υπόλοιπων. Το να πούμε ότι οι θεσμοί είναι δημιουργίες του συλλογικού φαντασιακού είναι μία ανόητη ταυτολογία. Φυσικά άνθρωποι φτιάχνουν τους θεσμούς και όχι... ελέφαντες. Όχι όμως όλοι οι άνθρωποι αλλά κάποιες κοινωνικές ομάδες που βρισκόντουσαν "από πάνω" από κάποιες άλλες και όχι η "κοινωνία" γενικά που ξαφνικά αλλάζει φαντασιακό.

Για τον ώριμο Καστοριάδη φαίνεται ότι το καπιταλιστικό σύστημα της οικονομίας, της αγοράς είναι αμελητέα ποσότητα, δεν μετράει ιδιαίτερα και δεν υπάρχει ιδιαίτερος λόγος να το θίξουμε, να συγκρουστούμε μαζί του, να το ανατρέψουμε! Ο ένοχος για τα προβλήματα της κοινωνίας μας βρίσκεται αλλού. Είναι η αντιδραστική... ψυχοκοινωνική οργάνωση του δυτικού ανθρώπου και πρέπει να υπάρξουν κάποιες αλλαγές στην οργάνωση αυτή, για να έρθουν καλύτερες ημέρες. Αλλά δεν μας εξηγεί ποιες θα είναι αυτές οι αλλαγές και με ποιο τρόπο θα λάβουν άραγε χώρα; Δηλαδή, πώς φανταζόταν ο Καστοριάδης ότι θα μπορούσε να αλλάξει το φαντασιακό των Δυτικών. Θέλοντας να διευκρινίσει την ιδέα αυτή για τις αλλαγές στην ψυχοκοινωνική οργάνωση των Δυτικών θα αναφέρει ότι η ιδέα ότι ο μόνος σκοπός στη ζωή μας είναι να παράγουμε και να καταναλώνουμε περισσότερο □ μία ιδέα που είναι κατά τον Καστοριάδη παράλογη και εξευτελιστική □ πρέπει να εγκαταλειφθεί, εγκαταλείποντας έτσι το... καπιταλιστικό φαντασιακό μας. Έτσι απλά, με απλή και συνοπτική διαδικασία. Αυτό βέβαια είναι μία αφελής και απροβλημάτιστη ιδέα, ανάξια ενός στοχαστή, με την εμβέλεια του πρώιμου Καστοριάδη. Απλώς η ιδέα αυτή είναι μία ψυχαναλυτική ερμηνεία της πραγματικότητας, που παραβλέπει το αυτονόητο γεγονός, ότι ο αποχρών λόγος ύπαρξης του καπιταλιστικού συστήματος της οικονομίας της αγοράς, είναι η συνεχής παραγωγή, η οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη και η συνακόλουθη υπερκατανάλωση προϊόντων και υπηρεσιών. Και ότι για να επιβιώσει το σύστημα πρέπει να παράγει διαρκώς και να προωθεί με κάθε δυνατό τρόπο την κατανάλωση των προϊόντων που παράγει και ότι έχει αναρίθμητους επιτυχείς τρόπους να σπρώχνει το μεγάλο κοινό να καταναλώνει με έναν φρενήρη ρυθμό και η κατάσταση αυτή πραγμάτων είναι πρακτικά αδύνατον να σταματήσει και εγκαταλειφθεί για εκατό και έναν λόγους μέσα στο πλαίσιο του κυρίαρχου συστήματος. Αγνοεί ή θέλει να αγνοεί ο Καστοριάδης ότι καμιά αλλαγή στην ψυχοκοινωνική οργάνωση των δυτικών λαών και όχι μόνον, δεν πρόκειται να υπάρξει μέσα στο πλαίσιο του κυρίαρχου συστήματος, χωρίς την δημιουργία ενός μαζικού κινήματος που όχι μόνο θα το αμφισβητεί αλλά και θα προτείνει και θα αρχίσει να υλοποιεί «από τα κάτω» τους δημοκρατικούς θεσμούς μιας νέας κοινωνίας, όπως προτείνει η μεταβατική στρατηγική της Περιεκτικής Δημοκρατίας.[8] Μόνο μέσα από την αλληλεπίδραση των νέων θεσμών και των αξιών που είναι συμβατές με αυτούς θα μπορούσε να υπάρξει η αλλαγή στην ψυχοκοινωνική οργάνωση των λαών για την οποία μιλά ο Καστοριάδης και όχι βέβαια απλώς με την «διαύγαση» όπως (αφελώς;) υποστηρίζει..

Πώς φανταζόταν άραγε ο Καστοριάδης ότι θα μπορούσε να αλλάξει η ψυχοκοινωνική οργάνωσή τους και να δουν οι Δυτικοί το φως το αληθινό; Μήπως θα μπορούσε αυτό να λάβει χώρα με γενικευμένη ψυχανάλυση των μαζών;

Στην πραγματικότητα είχε χάσει πλήρως την αυτονομία του ως στοχαστής, είχε μολυνθεί πλήρως η σκέψη του από τον ιό της ψυχανάλυσης και είχε περιέλθει σε δεινή σύγχυση. Σε ένα είδος ψυχαναλυτικού παραληρήματος. Ο ένοχος πια για τον Καστοριάδη θα αναζητηθεί στο ευρύ κοινό, στις δυτικές κοινωνίες, που δεν είχαν κατά τον Καστοριάδη άλλο σοβαρό σκοπό, παρά να παράγουν και να καταναλώνουν. Πρέπει, λοιπόν, να αποφασίσει η κοινωνία και τα άτομα να σταματήσουν αμέσως το ρυθμό αυτό παραγωγής και κατανάλωσης, αρχίζοντας να ψυχαναλύονται για να διορθώσουν και εξαλείψουν τα... ψυχικά τους τραύματα και τις νευρώσεις τους, που ξεκινούν από την λιμπιντό της νηπιακής τους ηλικίας, ώστε να αλλάξουν την ψυχοκοινωνική τους οργάνωση και να σωθούν. Αυτές, βέβαια οι καστοριδικές ιδέες δεν έχουν καμία σχέση με πολιτική και κοινωνική ανάλυση, δεν έχουν καμία σχέση με τις βασικές αιτίες της γενικευμένης κρίσης των δομών, αξιών και θεσμών, δεν σχετίζονται με μία κοινωνική επανάσταση και έναν ριζικό μετασχηματισμό των θεσμών. Είναι απλώς ιδέες που υπαγορεύονται από τις ψυχαναλυτικές του φαντασιώσεις. Εξαιτίας των ιδεών αυτών, η δικαιολογημένη κριτική του πρώιμου Καστοριάδη για τον ορθολογικό αντικειμενισμό της Μαρξιστικής σκέψης και την γραφειοκρατικοποίηση της Σοβιετικής κοινωνίας μετατρέπεται στον ύστερο Καστοριάδη σε μια γενική απέχθεια του Μαρξ και κάθε ιδέας που εκπορεύεται από τον Μαρξισμό, μέχρι σημείου να πανηγυρίζει για την κατάρρευση του «υπαρκτού» σοσιαλισμού (που θεωρούσε μεγαλύτερο κίνδυνο και από τον Αμερικάνικο καπιταλιστικό μιλιταρισμό!).

Η ψυχανάλυση, ως γνωστόν, είναι ένα κλειστό θεωρητικό σύστημα ιδεών, που δεν επιδέχεται πειραματική ή λογική απόδειξη για την ορθότητά της. Η ψυχαναλυτική θεωρία, σύμφωνα με εκατοντάδες ερευνητές του θέματος, είναι εντελώς μετέωρη, αβάσιμη και βρίσκεται μακριά από την πραγματικότητα της καθημερινότητας του ανθρώπου. Έχοντας λοιπόν προσχωρήσει ο Καστοριάδης στο στρατόπεδο των ψυχαναλυτών ήδη από το 1970, έχασε οριστικά την αυτονομία του σαν σκεπτόμενος άνθρωπος και στοχαστής, απώλεσε την επαναστατικότητά του και την πρωτοτυπία της σκέψης του και κινήθηκε πλέον στην ωριμότητά του, με τα δεκανίκια της ψυχαναλυτικής θέασης του κόσμου, της κοινωνίας και της ζωής. Θα αναπτύξει στο εξής τις ιδέες του με βάση τις ψυχαναλυτικές θεωρίες και μυθολογίες: Η ψυχανάλυση αποπροσανατόλισε τον Καστοριάδη από την πρώιμη πορεία του ως θεωρητικού και κοινωνικού επαναστάτη, που φιλοδοξούσε να γίνει, προκαλώντας του ένα είδος διανοητικής αγκύλωσης.

Ο ώριμος Καστοριάδης αδιαφορεί βασικά για τις αιτίες που οδήγησαν στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης, αδιαφορεί, για την τεράστια επιρροή των ΜΜΕ, στη διαμόρφωση του τρόπου ζωής και των προτύπων συμπεριφοράς, για την καταλυτική δύναμη

των εθισμών και εξαρτήσεων του ανθρώπου, για τη δύναμη μιμητισμού στις κοινωνίες μας και για τις έντονες και καθοριστικές επιρροές που δέχεται το άτομο από την κοινωνία, τις επιχειρήσεις, την οικογένεια, την εκκλησία, το στρατό, το σχολείο κ.λπ., ήδη από τη παιδική του ηλικία. Ονειρεύεται λοιπόν ο Καστοριάδης με περισσή αφέλεια, την αλλαγή του φαντασιακού των Δυτικών, για να αλλάξουν τα πράγματα ως δια μαγείας, χωρίς να μας εξηγήσει με ποια μαγική αλχημεία, θα γίνει η αλλαγή του φαντασιακού μας, μέσα στο πλαίσιο του κυρίαρχου συστήματος που κατευθύνει και εξουσιάζει πλήρως τη ζωή των πολλών και το περιβάλλον.

Στα κείμενα λοιπόν του ώριμου Καστοριάδη θα μπορούσε άνετα ο αναγνώστης να εντοπίσει την πανηγυρική αθώωση του κυρίαρχου συστήματος και να συναντήσει πλήθος αναφορές για την υπαιτιότητα και ενοχή για τα δεινά μας στην... ψυχοκοινωνική μας οργάνωση και τη... μανίας των ανθρώπων για παραγωγή και κατανάλωση αγαθών. Αλλά αν η παραγωγή και υπερκατανάλωση προϊόντων είναι ο βασικός στόχος της ζωής μας, πώς θα μπορούσε άραγε να αναχαιτισθεί η ανεξέλεγκτη αυτή παραγωγή και κατανάλωση μέσα στο πλαίσιο του συστήματος □ ένα σύστημα οικονομίας της αγοράς που δημιούργησε και διαιωνίζει παντί τρόπο τη στάση αυτή ζωής και τα πρότυπα αυτά ζωής; Αθώνει, λοιπόν, το σύστημα και ονειρεύεται μία παραδείσια εποχή που οι άνθρωποι... θα αποφασίσουν ξαφνικά ερήμην των αιτιών, ερήμην του συστήματος, να αλλάξουν την ψυχοκοινωνική τους οργάνωση και να σωθούν, σταματώντας να παράγουν ακατάπαυστα και να υπερκαταναλώνουν προϊόντα και υπηρεσίες. Η ιδέα αυτή φυσικά κάθε άλλο παρά έχει σχέση με επανάσταση και ριζικό μετασχηματισμό των θεσμών. Η ιδέα αυτή αποτελεί την έσχατη μορφή ανέφικτης ουτοπίας. Εξηγείται και αξιολογείται μόνο με όρους ψυχαναλυτικούς. Οι ψυχαναλυτικές αυτές συλλήψεις του Καστοριάδη είναι βέβαια εντελώς ανώδυνες για το κυρίαρχο σύστημα, θεωρούνται εντελώς ακίνδυνες για τη Νέα Τάξη της παγκοσμιοποίησης και για το λόγο αυτό, έγινε τα τελευταία χρόνια ο Καστοριάδης ευρύτερα αποδεκτός και δημοφιλής στους κύκλους των ελίτ, στη ρεφορμιστική Αριστερά γενικώς και τους διανοούμενους που ανήκουν στη ρεφορμιστική Αριστερά.

Τους κέρδισε άπαξ και ουσιαστικά δεν θίγει το σύστημα και θεωρείται ακίνδυνος γενικά για τα ευρύτερα συμφέροντα και τις επιδιώξεις του κυρίαρχου συστήματος. Οι ελίτ έχουν κάθε λόγο να τον αγκαλιάσουν, να τον υμνήσουν, να τον τιμήσουν, διαβλέποντας ότι δεν υπάρχει στο έργο του τίποτα ριζοσπαστικό και αντισυστημικό, που θα μπορούσε να βλάψει τα μακροπρόθεσμα ζωτικά συμφέροντά τους. Τα λόγια του αποτελούν μία μορφή εκτόνωσης για τους ρεφορμιστές της Αριστεράς και τίποτα περισσότερο.

Πώς να μην τον αγκαλιάσουν θερμά και να τον τιμήσουν και εξυμνήσουν όταν βλέπουν να ρίχνει το ανάθεμα και την ενοχή στο... φαντασιακό των Δυτικών και να αθώνει το σύστημα, αφήνοντας ανέπαφες έτσι και στο απυρόβλητο τις δομές του κυρίαρχου συστήματος, για να συνεχίζει ασύδοτο και ανεξέλεγκτο τις καταστροφικές του

δραστηριότητες και κτηνωδίες εις βάρος της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντος.

Έτσι, ο αποδιοπομπαίος τράγος για τον Καστοριάδη και τους οπαδούς του είναι το... καπιταλιστικό φαντασιακό των Δυτικών που φτάνει για όλα. Σε μια τελευταία συνέντευξή του ο Καστοριάδης θα τονίσει μάλιστα ότι το δράμα κυρίως από την πολιτική άποψη είναι ο βαθμός στον οποίο ο κόσμος, οι άνθρωποι, ο κοσμάκης, οι λαοί, συμμετέχουν στο καπιταλιστικό φαντασιακό, που όχι απλώς οδηγεί στην καταστροφή, αλλά είναι πράγματι ένα είδος περιόδου συλλογικής τρέλας της ανθρωπότητας. Δηλαδή, με άλλα λόγια ο... κοσμάκης έχει τρελαθεί συλλογικά, υιοθετώντας το καπιταλιστικό φαντασιακό και χρειάζεται υποτίθεται συλλογική... ψυχανάλυση για να απαλλαγεί από το καπιταλιστικό φαντασιακό και να βρει τη... σωτηρία του. Είναι περίπου τα ίδια, με διαφορετική φρασεολογία και επιχειρηματολογία που μας λένε οι σοσιαλφιλελεύθεροι και σοσιαλδημοκράτες, χωρίς φυσικά να επικαλούνται, όπως ο Καστοριάδης, ψυχαναλυτικές έννοιες και θεωρίες. Η άποψη αυτή του Καστοριάδη για συλλογική τρέλα είναι βέβαια μία υπεκφυγή από την πραγματικότητα, μία λάθος ερμηνεία των καταστάσεων που μας περιβάλλουν και της πολυδιάστατης κρίσης, αλλά και μία έμμεση αθώωση και άφεση αμαρτιών του συστήματος.

Αχ, αυτή η πονηρή, η αμαρτωλή φαντασία μας τι άσχημα τέλος πάντων παιγνίδια μας παίζει!

Όπως ανέφερα παραπάνω, όσοι ανήκουμε στο πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας πιστεύουμε ότι δεν μπορεί να υπάρξει μέσα στο πλαίσιο του κυρίαρχου συστήματος ουσιαστική αλλαγή σκέψης και πλεύσης, αλλαγή του τρόπου ζωής για τους πολλούς και αλλαγή της ψυχοκοινωνικής μας οργάνωσης, ούτε δυνατότητα ενός τρόπου ζωής λιτότητας, μέτρου, οικολογικής ζωής, με μία ελάχιστη παραγωγή και κατανάλωση απαραίτητων προϊόντων και υπηρεσιών, φιλικών προς το περιβάλλον και αποφυγή, όσο γίνεται, της σπατάλης των πόρων του πλανήτη. Μόνο, δηλαδή, μέσα στο πλαίσιο μιας αυθεντικής δημοκρατικής οργάνωσης της ατομικής και συλλογικής ζωής, μπορεί να υπάρξουν οι αναγκαίες συνθήκες και προϋποθέσεις για την ανεμπόδιστη ανάπτυξη και εξέλιξη των δυνατοτήτων του ανθρώπου και την αλλαγή της ψυχοκοινωνικής του οργάνωσης και του φαντασιακού. Επομένως, μόνο με τη σταδιακή ανατροπή του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, από ένα μαζικό, λαϊκό, απελευθερωτικό κίνημα, διεθνούς εμβέλειας, θα μπορούσαν να ξεκινήσουν οι αναγκαίες διαδικασίες, για την ανατροπή του συστήματος, την αναδημιουργία της κοινωνίας και την ανανέωση της ζωής του homo sapiens.

Εξαιτίας της ψυχανάλυσης κατέθεσε ο Καστοριάδης τα όπλα, ενσωματώθηκε βασικά στο σύστημα, συμφιλιώθηκε τελικά με το σύστημα και υιοθέτησε ιδέες και ερμηνείες για την

κοινωνία, τον άνθρωπο και τη ζωή, ανεδαφικές, ατεκμηρίωτες και σε αναντιστοιχία με την πραγματικότητα που μας περιβάλλει. Οι εκτιμήσεις του για τα κοινωνικοπολιτικά φαινόμενα, υπαγορεύθηκαν βασικά, από τις ψυχαναλυτικές του ιδέες και εμμονές. Πέφτοντας, με άλλα λόγια στην παγίδα της ψυχανάλυσης ήδη από το 1970, για ανεξακριβώτους για μας λόγους, έχασε οριστικά τον προσανατολισμό του και τη δυνατότητά του να οργανώσει και επεξεργαστεί ένα αυθεντικό πρόταγμα επαναστατικής, αντισυστημικής πολιτικής φιλοσοφίας, για το ριζικό μετασχηματισμό των θεσμών και δομών του συστήματος της οικονομίας της αγοράς. Ευτυχώς, τη σκυτάλη την πήραν άλλοι και πέτυχαν αυτό που δεν μπόρεσε ο ώριμος Καστοριάδης.

Εκεί που απέτυχε το Καστοριαδικό πρόταγμα της αυτονομίας, νομίζω ότι επέτυχε το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Κατά τη γνώμη μου, το πρόταγμα αυτό οικοδομεί το πληρέστερο πολιτικό πρόταγμα της εποχής μας □ ένα πρόταγμα που αποτελεί την ιδιοφυή σύνθεση και ανανέωση όλων των υψηλών διαχρονικών πολιτικών ιδεών, της άμεσης δημοκρατίας, του σοσιαλισμού, της αυτονομίας, της πολιτικής οικολογίας και άλλων συναφών ριζοσπαστικών πολιτικών ιδεών και κινημάτων, σε ένα ενιαίο, συνεκτικό, συμπαγές και ρωμαλέο σύνολο, που αποτελεί την μόνη αξιόπιστη, ριζοσπαστική και ρεαλιστική πρόταση για την αναδόμηση και τον μετασχηματισμό της κοινωνίας και της οικονομίας σε νέες ανθρώπινες βάσεις.

[1] Ο Καστοριάδης και Εμείς, Ε, 28/12/2007. [Αποσπάσματα από συνέντευξη που έδωσε στο Παρίσι το 1994 και δημοσιεύτηκε στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» σε δύο μέρη (20 και 27.3.94)].

[2] Συνέντευξη που δόθηκε από τον Κορνήλιο Καστοριάδη στο δημοσιογράφο κ. Γιώργο Χατζηβασίλη της ελληνόφωνης εφημερίδας του Σίδνεϋ, Ο Κόσμος, κατά την επίσκεψη του στην Αυστραλία, και δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 23ης Αυγούστου 1991. http://www.costis.org/x/castoriadis/thema_gr3.htm

[3] Κορνήλιος Καστοριάδης: Περί οικολογίας. [Συνέντευξη. Εκδόθηκε για πρώτη φορά στο La Planète Verte (Paris: Bureau des élèves des sciences politiques, 1993), σελ 21-25. Η συνέντευξη δόθηκε στον Pascale Egré και συμπεριλαμβάνεται μεταξύ άλλων κειμένων του Καστοριάδη στο βιβλίο Η άνοδος της ασημαντότητας: Πώς η ανθρώπινη ιστορία καθορίζεται από την φαντασιακή δημιουργία} (Εκδόσεις Ύψιλον, 2000)]. Αναδημοσίευση στο <http://www.ifo.gr/blogs/angel/1831.html>

[4] Στο ίδιο.

[5] Τάκης Φωτόπουλος, Το πρόταγμα της αυτονομίας και η Περιεκτική Δημοκρατία: Μια Κριτική επισκόπηση του Καστοριάδη, στο παρόν τεύχος.

[6] Βλ. σημείωση 4.

[7] Βλ. λήμμα «Κορνήλιος Καστοριάδης» στην ελληνική Wikipedia <http://el.wikipedia.org>.

[8] Βλ. κεφ 7 της επανέκδοσης του Περιεκτική Δημοκρατία (Ελεύθερος Τύπος, 2008) ή τα τεύχη του περιοδικού αρ. 6-7 (2004).